

CÜNDİŞÂPÛR

ler ve bilginlerden oluşan kalabalık bir grubu da Cündişâpûr'a yerleştirdi. III. Şâpûr zamanında (383-388) Cündişâpûr'da peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Mani I. Behram (420-438) tarafından öldürüldü ve derisi Cündişâpûr kapılarının birine asıldı. Mezhep anlaşmazlıkları yüzünden 489'da Edessa'dan (Urfa) sürülen Nestûrîler ile putperest kabul edildikleri için 529'da Atina'dan sürgün edilen Yeni Eflâtuncu sekiz felsefeci Cündişâpûr'a yerleşmişti. Böylece hristiyan, Suriyeli, Hintli, Yunanlı ve İranlı bilim adamları burada toplandı. İslâm âleminde Enûşirvân-ı Âdil diye bilinen I. Hüsrev (531-579) Cündişâpûr'da felsefe, tıp ve diğer ilimlerin okutulduğu bir mektep kurmuş ve onun zamanında şehir büyük bir ilim merkezi haline gelmiştir. Aristo ve Eflâtun'un bazı eserleriyle *Ke-lîle ve Dimne* bu devirde Farsça'ya çevrildi. Yine bu dönemde Pehlevî edebiyatı altın çağını yaşadı. I. Hüsrev'in kurmuş olduğu tıp okulunda Hintli doktorlar yanında Yunanlı doktorlar da görev yaptılar. Ârâmîce öğretim yapan okul Hint ve Yunan kültüründen etkilenmiş, daha sonra müslüman tıp kültürünün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Hız. Peygamber zamanında meşhur bir Arap doktoru olan Hâris b. Keled'e'nin Cündişâpûr'da tıp tahsili gördüğü rivayet edilir. Cündişâpûr Hz. Ömer zamanında Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından barış yoluyla alındı (17/638). Hz. Ömer Bîşr b. Muhtefez'i buraya vali tayin etti. Cündişâpûr müslümanların eline geçtikten sonra da önemini korudu ve şehirde birçok âlim yetişti. Muâviye b. Ebû Süf-yân'ın doktoru İbn Esâl en-Nasrânî Cündişâpûr'da yetişmişti. Cündişâpûr tıp okulu temsilcileri Abbâsî sarayında daima özel bir saygı gördüler. Halife Mansûr midesinde rahatsızlanınca Cündişâpûr Tıp Okulu'nun hocalarından hastahânenin baştabibi Curcîs b. Cibrâil b. Buhtîşû' Bağdat'a çağırıldı (765). Yerine oğlunu bırakarak Bağdat'a gelen Curcîs burada dört yıl kaldı ve 769'da halifeden izin alarak Cündişâpûr'a döndü.

Cündişâpûr'daki hastahane ilmi tedavi metotları mahallî tedavi şekilleriyle birleştiriliyordu. Burada yetişmiş ve tıp alanında çeşitli eserler vermiş olan hekimlerden bazıları şunlardır: Curcîs b. Cibrâil b. Buhtîşû', Buhtîşû' b. Curcîs, Cibrâil b. Buhtîşû', Buhtîşû' b. Cibrâil, Sâbûr b. Sehl. Cündişâpûr'da tıp okulunun dışında felsefe ve din eğitimi yapan okullar da vardı.

Saffârîler'in kurucusu Ya'kûb b. Leys es-Saffârî 867 yılında başlattığı isyan so-

nunda İran'da bazı bölgeleri idaresi altına aldı ve Cündişâpûr'u başşehir yaptıktan iki yıl sonra burada öldü (879).

Abbâsî halifelerinin zayıflığından faydalanan Büveyhîler emirülümerâ unvanıyla İsfahan ve Hûzistan bölgesinde hâkimiyet kurmaya başladılar. Cündişâpûr'u da Saffârîler'den aldılar. Büveyhîler'den Bahâüddeve ile kardeşi Samsâmüddeve arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Samsâmüddeve Hûzistan bölgesini işgal etti (993). Bahâüddeve'nin Türk beyi Togan bu eyaleti geri almaya muvaffak olduysa da Samsâmüddeve onları Hûzistan'dan çıkardı. 998'de Samsâmüddeve öldürülünce bölge Bahâüddeve'nin eline geçti. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1055'te Bağdat'a girerek Büveyhî hâkimiyetine son verdi ve Cündişâpûr Selçuklular'ın eline geçti. Ancak Selçuklular zamanında da Hûzistan bölgesinde devam eden savaşlar yüzünden Cündişâpûr gittikçe artan bir hızla önemini kaybetti. Hekimler şehri terkedip Bağdat Bimaristanı'nda görev aldılar.

İbn Havkal ve Makdisî Cündişâpûr'u tarıma elverişli, hurması, suyu bol verimli bir şehir olarak tanırlar. Yâkût ise kendi zamanında mahiyeti bilinmeyen bazı kalıntılarından bahseder. Buna göre şehir XIII. yüzyıl civarında tamamen metruk idi. Cündişâpûr'un yıkıntıları bugün İran'ın Şahâbâd şehri yakınlarındadır. Cündişâpûr adı verilen üniversite ise Ahvaz'dadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütâh* (Rıdvân), s. 375, 377; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, II, 250, 252, 253; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 408-409; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 170; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 386, 388, 390; II, 548, 551-553; VII, 291, 390; XI, 133, 196; İbn Ebû Usaybia, *Üyânü'l-enbâ*, Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-Hayat), s. 161 vd., 171 vd., 183-230; Ebû'l-Ferec, *Târîhu muhtasari'd-düvel* (nşr. A. Sâlihânî), Beyrut 1890, s. 76, 92, 124; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Browne), s. 373 vd.; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 25, 131, 381-382; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 341; P. K. Hitti, *A Short History of the Near East*, Princeton 1965, s. 87-89, 125; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 233, 238, 247; Sarton, *Introduction*, I, 435-436; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, I, 27, 87, 92-93, 557-559; Ahmed İsâ Bek, *Târîhu'l-bimâristânât fi'l-İslâm*, Beyrut 1401/1981, s. 61-65; M. A. Aziz, "Hospitals and Medical Aid in the Muslim Period", *Studies in History of Medicine*, 1/2, New Delhi 1977, s. 110-117; Aydın Sayılı, "The Emergence of the Prototype of the Modern Hospital in Medieval Islam", *a.e.*, IV/2 (1980), s. 112-118; Cl. Huart, "Cündişâpûr", *IA*, III, 239; a.mlf. — Aydın Sayılı, "Gondêshâpûr", *EI*² (İng.), II, 1119-1120; D. M. Dunlop, "Bimâristân", *a.e.*, I, 1223.

RECEP ÜSLU

CÜNDULLAH

(جندالله)

Allah'ın müminlere yardım için gönderdiği mânevî kuvvetler, ilâhî iradenin hâkim olmasına vesile kılan tabiat varlıkları ve olayları anlamında kullanılan bir terim.

"Allah'ın ordusu" mânasına gelen Arapça bir tamlamadır. "Asker, ordu; yardımcı ve destekçi kuvvet" anlamındaki cünd, Kur'an-ı Kerim'de yedi defa tekil, yirmi iki defa çoğul (cünüd) şekliyle kullanılmıştır. Cünd ve cünüd kelimeleri âyetlerde hem insanlardan oluşan askerî birlik, hem de mecazî olarak müminlere yardım etmeleri için Allah tarafından gönderilmiş mânevî kuvvetler anlamında kullanılmıştır.

Özellikle rivayet tefsirlerinde, söz konusu âyetlerde geçen "mânevî askerler" in melekler olduğunu bildiren hadisler zikredilmiştir (meselâ bk. İbn Kesîr, VI, 65-72, 95-96). Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, Bedir ve bir görüşe göre de Uhud savaşlarında müşrik ordularından daha az sayıda olan müslümanlara yardımcı olmak üzere Allah tarafından binlerce melek gönderildiği bildirilmiştir (bk. Âl-i İmrân 3/124-125; el-Enfâl 8/9). Müfessirler bu meleklerin savaşa fiilen katılıp katılmadıkları konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Fiilen savaştıklarını ileri sürenler yanında yalnızca müslümanlara moral kazandırmak ve müşriklerin kalplerine korku salmak için bulduklarını savunanlar da vardır. İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre ise melekler sadece Bedir'de fiilen çarpışmışlar, diğer savaşlarda İslâm ordusunun sayısını çok gösterip mânevî destek sağlamak için müslümanlar arasında yer almışlardır. Fahreddin er-Râzî bu sonuncu rivayeti çoğunluğun görüşü olarak verir (*Me-fâthü'l-gayb*, VIII, 208-214).

Bir âyette (eş-Şuarâ 26/95) "İblîs'in askerleri"nden de söz edilmektedir. Müfessirler bu askerleri şeytana uyan ve onun yolunda çaba gösteren insanlar ve cinler olarak yorumlamışlardır (Fahreddin er-Râzî, XXIV, 152).

Bazı hadislerde kuş, çekirge gibi sürü halinde gelip ziraî mahsullere zarar veren canlılarla rüzgâra da cündullah denilmiştir (*Müsned*, V, 392; İbn Mâce, "Şayd", 9; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 34). Muhtemelen hadislerdeki bu kullanımdan dolayı Muhyiddin İbnü'l-Arabî kasırga,

sel, deprem, salgın hastalıklar vb. olayları veya bu olayların vukuuna sebep olan maddî ve mânevî güç ve varlıkları tanımlamak için cündullah ya da aynı anlamda "asâkir-i Hak" tabirini kullanmıştır. İbnü'l-Arabî, tasavvufî ve ahlâkî bakımdan olgunlaşarak tabii varlık ve olayların hakikatine mazhar olan ve Allah'ın isimleri kendisinde tecelli etmiş bulunan velîlerin, Allah'ın inayeti sayesinde ve O'nun iznine bağlı olarak bu varlık ve olaylar üzerinde tasarrufta bulunabileceklerini, Allah'ın melik ismine mazhariyetlerinden dolayı bunları askerleri gibi kullanabileceklerini belirtir ve buna, Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı sırasında düşman askerlerine doğru attığı bir avuç toprağın onları yenilgiye uğratmadaki etkisine işaret eden âyeti (el-Enfâl 8/17) delil gösterir (el-Fütahât, II, 146-149). İsmâil Hakkı Bursevî de yer ve gökteki her zerrenin Allah'ın ordusu olduğunu, O'nun bunlar sayesinde dilediğini zafer kazandırdığını belirtir. Bazı mutasavvıflar, cündullahın "velîlerin menkıbeleri" (Cüneyd-i Bağdâdî), "keşfî bilgiler" (Kuşeyrî), "kalbin kuvvetleri" veya "ruhun melekeleri" (Molla Sadrâ) gibi anlamalara geldiğini ileri sürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cnd" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cünd", "cünüd" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cünd", "cünüd" md.leri; *Müsned*, V, 392; İbn Mâce, "Şayd", 9; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 34; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, s. 146-149; Kuşeyrî, *Le'tâ'ifü'l-işârât*, Kahire 1981, II, 28; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 7; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 208-214; XVI, 69; XXIV, 152; XXVIII, 85; XXX, 208; İbnü'l-Arabî, *el-Fütahât*, II, 146-149; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, VI, 65-72, 95-96; Molla Sadrâ, *Esfâr-ı Erba'a*, Beyrut 1981, I, 137; II, 133; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1970, VIII, 12-13; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, X, 288; *el-Mu'cemü's-şâfi*, s. 805.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

CÜNEYD-i BAĞDÂDÎ

(جنید بغدادی)

Ebû'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed
el-Hazzâz el-Kavârîrî
(ö. 297/909)

İlk devir sûfilîğinin
en güçlü temsilcilerinden olan
meşhur sûfî.

Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Doğum tarihi belli değildir. Ailesi aslen Nihâvend olup cam ticaretiyle uğraştıklarından Kavârîrî nisbesiyle tanınmaktaydı. Bizzat Cüneyd de ipek ticaretiyle

meşgul olduğundan Hazzâz lakabıyla tanınmıştır. Ailesinin Nihâvend'den Bağdat'a ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir.

Cüneyd küçük yaşta tahsile başladı. Ebû Sevr el-Kelbî'den fıkıh okudu. Ebû Ali el-Hasan b. Arefe el-Abdî başta olmak üzere bazı âlimlerden hadis dinledi. Dayısı Serî es-Sakatî ve Ebû Hamza el-Bağdâdî gibi sûflerin sohbetinde bulundu. Zâhiri ilimlere büyük önem veren Serî, onun önce şer'î ilimleri öğrenmesini teşvik ettikten sonra, "Allah seni sûfî hadisçi değil hadisçi sûfî kılsın" şeklinde dua etmiştir. Nitekim henüz yirmi yaşında iken fıkıh hocası Ebû Sevr'in ders meclisinde fetva verecek seviyeye gelmişti. İbn Hallikân'ın onun Süfyân es-Sevrî'nin mezhebinde olduğuna dair kaydettiği rivayet doğru değildir. Bu hata Süfyân es-Sevrî'nin adının Ebû Sevr ile karıştırılmasından ileri gelmiş olmalıdır.

Cüneyd şer'î ilimleri iyice öğrendikten sonra kendini zühd, ibadet ve tasavvufa verdi. Aslında küçük yaşta itibaren tasavvufa hevesli idi. Henüz yedi yaşında iken şükrün ne olduğunu soran Serî'ye, "Verdiği nimete güvenerek Allah'a âsi olmamaktır" diye cevap vermesi onun bu alanda ne kadar yetenekli olduğunu göstermektedir. Başta dayısı olmak üzere çevresinde büyük sûflerin bulunması, onun küçük yaşta tasavvufa yönelmesine sebep olmuştur denilebilir. Bununla birlikte Cüneyd şer'î ilimlerle de sürekli meşgul oldu. Ca'fer el-Huldî'nin, "Hal ile ilmi Cüneyd kadar mükemmel bir şekilde kendisinde birleştiren başka bir sûfî görmedim. Onu gören halinin ilminden üstün, konuşmasını dinleyen ilminin halinden üstün olduğu kanaatine varırdı" demesi ilim ve tasavvuftaki mertebesini göstermektedir. Bundan dolayı "tâvûsü'l-ulemâ" ve "seyidü't-tâife" gibi

unvanlarla anılırdı. Mu'tezile âlimi Ebû'l-Kâsım el-Kelbî ona hayran olmuştu. Zira edipler onun sözünden, filozoflar fikrinden, kelâmcılar ilminden faydalanmak için etrafında toplanıyorlardı.

Cüneyd, tasavvufun derinliklerine dalmak ve zihni süreklî ruhî konularla meşgul olmakla birlikte geçimini sağlamak için ticaretle de uğraşıyordu. İbn Nüceyd, onun dükkânında perde ile ayırdığı bir köşede ibadete devam ettiğini söyler. Cüneyd'in irşad faaliyetine başlayacak bir duruma geldiğini gören Serî onu vaz vermeye teşvik etmesine rağmen o kendisinde bu ehliyeti görmediğinden çekingen davranmış, ancak mânevî bir işaret üzerine meclis teşkil edip konuşmaya başlamıştı. Bununla birlikte Cüneyd fenâ ve tevhid gibi tasavvufun ince ve güç anlaşılan konularını kapalı kapılar ardında anlatmayı tercih ediyor (Câmî, s. 87), bazan da bunları fıkıh perdesi altında gizliyordu.

Birçok ünlü sûfî Cüneyd'in sohbetinde bulunmuş, onun müridi ve halifesi olmuştur. Ebû Muhammed el-Cerîrî, Ebû'l-Abbas İbnü'l-Arabî, İsmâil b. Nüceyd, Ali b. Bûndâr es-Sayrafî, Ebû Bekir Şibîlî, Mîmşâd ed-Dîneverî, Abdullah eş-Şarâ'nî, Muhammed b. Ali el-Kettânî, Ebû Bekir el-Vâsîfî, Ebû Amr ez-Zeccâcî Cüneyd'in sohbetinde bulunan tanınmış sûfilerdendir (İbnü'l-Mülakkın, s. 137, Ateş, s. 47). Bu sebeple tarikatların tamamına yakın kısmı silsilelerinde Cüneyd'e yer verirler (Ma'sûm Ali Şah, II, 440-442). Mutlak İmam, Küçük Şâfiî ve Sadr-i Kebîr gibi unvanlarla anılan fıkıh âlimi İbn Süreyc de onun sohbetinde bulunmuş, ruhaniyetinin tesirinde kalmış ve mânevî alandaki bilgilerini ona borçlu olduğunu ifade etmiştir. Cüneyd'in kelâmcılarla tartışmalara girdiğini göstermek için nakledilen rivayetler mübalağalı olsa bile bunların içinde doğru olanları da vardır. Meselâ İbn Haldûn onun, kelâmcıların Allah'ı eksik sıfatlardan tenzih ettiklerini görünce söylediği, "Kendisinde eksiklik bulunmayan yüce Allah'ı eksiklikten ve kusurdan tenzih etmek aslında kusurdur" sözünü *Muqaddime*'de önemle kaydeder.

İbnü'l-Mülakkın'ın kaydettiğine göre Cüneyd ölüm döşeginde iken oturarak namaz kılmış, bunun da bir nimet olduğunu ifade etmiş, istirahat etmesi gerektiğini söyleyenlere namaza durmak suretiyle cevap vermiş ve virdiyle meşgul iken ruhunu teslim etmiştir. Ölümün-

Cüneyd-i Bağdâdî'nin türbesinin minyatürü (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn*, IÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 55')

